

DOI: 10.26565/2220-8089-2020-38-05
УДК 323.2-042.3: [323.1 + 316.34]

Попков Денис Олександрович
аспірант кафедри політології,
Харківський національний
університет імені В.Н. Каразіна,
майдан Свободи, 4, Харків, 61022,
popkov18@ukr.net ,
<https://orcid.org/0000-0003-3200-6098>

ДИЛЕМИ ІНСТИТУЦІЙНОГО ДИЗАЙНУ ФОРМИ ПРАВЛІННЯ ДЛЯ РОЗКОЛОТОГО СУСПІЛЬСТВА

Розглядається форма правління як елемент системи політико-інституційних заходів, спрямованих на консолідацію розколотого суспільства. Звертається увага на суперечливий вітчизняний досвід конституювання балансу повноважень між президентом та парламентом. Обґрунтовується необхідність продовження фахової наукової розвідки в контексті подолання стану суспільного розколу, який діагностується в Україні в авторському розумінні цього концепту після подій Майдану 2014.

Аналізуються пропозиції щодо форми правління, які напрацьовані в межах двох основних конкуруючих концепцій розподіленого правління: співсуспільної демократії А. Лейпхарта та інтегративної моделі Д. Горовіца. Визначені слабкі місця запровадження президентського режиму в конструкції «великої коаліції» прибічників консоціонального підходу. Сформульовані і обґрунтовані вади президенціалізму як рекомендації доцентрової концепції Д. Горовіца та показано зв'язок таких застережень із зауваженнями щодо президентської форми правління, які відмічалися Х. Лінцем. Проаналізовані аргументи Д. Горовіца на захист президентського режиму в межах його полеміки з Х. Лінцем із визначенням «сильних» і «слабких» доводів.

Запропоновано розв'язання дилеми під кутом сформульованого К. Поппером запитання: «Як нам слід організувати політичні установи, щоб погані або некомпетентні правителі не завдали занадто великої шкоди?». Визначені умови, за наявності яких інститут президента дійсно здатен виконувати позитивну функцію ефективного гаранта соціального миру у державі із гетерогенним суспільством: 1) обрання на цю посаду за правилом максимально розподіленої підтримки та 2) наділення цієї посади повноваженнями лише і виключно голови держави. Окреслені межі повноважень і головні елементи політичного впливу керівника держави в перебігу виконання функцій гаранта дотримання статус-кво сформульованої в конституції суспільній угоді про правила спільного проживання в межах держави всіх етнічних, лінгвістичних та конфесійних колективних ідентичностей.

Ключові слова: форма правління, розколоте суспільство, президентська модель, політико-інституційна консолідація, концепції розподіленого правління.

Попков Денис Олександрович
аспірант кафедри політології,
Харківський національний
університет імені В. Н. Каразіна,
пл. Свободи, 4, Харків, 61022,
popkov18@ukr.net,
<https://orcid.org/0000-0003-3200-6098>

ДИЛЕММЫ ИНСТИТУЦИОНАЛЬНОГО ДИЗАЙНА ФОРМЫ ПРАВЛЕНИЯ ДЛЯ РАСКОЛОТОГО ОБЩЕСТВА

Рассматривается форма правления в качестве элемента системы политико-институциональных мер, направленных на консолидацию расколотого общества. Обращается внимание на противоречивый отечественный опыт конституирования баланса полномочий между президентом и парламентом. Обосновывается необходимость продолжения профессиональных научных изысканий в контексте преодоления состояния общественного раскола, который диагностируется в Украине в авторском понимании этого концепта после событий Майдана 2014.

Анализируются предложения относительно формы правления, которые наработаны в пределах двух основных конкурирующих концепций распределенного правления: общественной демократии А. Лейпхарта и интегративной модели Д. Горовица. Определены слабые места введения президентского режима в конструкции «большой коалиции» сторонников консоциального подхода. Сформулированы и обоснованы недостатки президентонализма как рекомендации центристской концепции Д. Горовица и показана связь таких предостережений с замечаниями к президентской форме правления, которые отмечались Х. Линцем. Проанализированы аргументы Д. Горовица в защиту президентского режима в рамках его полемики с Х. Линцем с определением «сильных» и «слабых» доводов.

Предложено решение дилеммы под углом сформулированного К. Поппером вопроса: «Как нам следует организовать политические учреждения, чтобы плохие или некомпетентные правители не принесли слишком большой ущерб?». Определены условия, при наличии которых институт президента действительно способен выполнять положительную функцию эффективного гаранта социального мира в государстве с гетерогенным обществом: 1) избрания на эту должность по правилу максимально распределенной поддержки и 2) наделение этой должности полномочиями только и исключительно главы государства. Очерчены границы полномочий и главные элементы политического влияния руководителя государства во исполнение функций гаранта соблюдения статус-кво, сформулированного в конституции общественного договора о правилах совместного проживания в пределах государства всех этнических, лингвистических и конфессиональных коллективных идентичностей.

Ключевые слова: форма правления, расколотое общество, президентская модель, политико-институциональная консолидация, концепции распределенного правления.

Denys Popkov

PhD Student, Department of Political Science,
V. N. Karazin Kharkiv National University,
4, Svoboda Sq., Kharkiv, 61022, Ukraine,
popkov18@ukr.net,
<https://orcid.org/0000-0003-3200-6098>

DILEMMAS OF INSTITUTIONAL DESIGN OF THE FORM OF GOVERNMENT FOR A SPLITTED SOCIETY

The form of government is considered as an element of the system of political and institutional measures aimed at consolidating a divided society. Attention is drawn to the contradictory domestic experience of constituting the balance of powers between the president and parliament. The necessity of continuing professional scientific research in the context of overcoming the state of social division, which is diagnosed in Ukraine in the author's understanding of this concept after the events of Maidan 2014, is substantiated.

The proposals concerning the form of government, which are developed within the framework of two main competing of power-sharing concepts: A. Leiphart's co-social democracy and

D. Horowitz's integrative model, are analyzed. Weaknesses in the introduction of the presidential regime in the construction of a «grand coalition» of supporters of the consociational approach have been identified. The shortcomings of presidentialism are formulated and substantiated as recommendations of D. Horowitz's centripetal concept, and the connection of such warnings with the remarks on the presidential form of government, which were noted by H. Linz, is shown. D. Horowitz's arguments in defense of the presidential regime in the framework of his controversy with H. Linz with the definition of «strong» and «weak» arguments are analyzed.

The solution of the dilemma is proposed from the angle of the question formulated by K. Popper: «How should we organize political institutions so that bad or incompetent rulers do not cause too much damage?». The conditions under which the institution of the president is really able to perform the positive function of an effective guarantor of social peace in a state with a heterogeneous society are determined: 1) election to this position according to the rule of maximum distributed support and 2) endowment of this position with the powers of the head of state only. The limits of authority and the main elements of the political influence of the head of state in the performance of the functions of the guarantor of the status quo of the social agreement formulated in the constitution on the rules of coexistence within the state of all ethnic, linguistic and confessional collective identities are outlined.

Keywords: *form of government, divided society, presidential model, political and institutional consolidation, concepts of power-sharing.*

Політична теорія та державознавство зазвичай виокремлювали дві ідеал-типові форми республіканського правління – президентську та парламентську. Однак, починаючи з кінця 80-х років ХХ ст. через розпад соціалістичного табору та демократичні трансформації в деяких колишніх французьких колоніях на політичній мапі спостерігається збільшення кількості систем, у яких ці форми змішані у різних пропорціях. Так, за підрахунками Р. Елджі з 10 держав у 1989 р. за 10 років напівпрезидентська модель була поширена і запроваджена вже у 50 країнах (Elgie 2011: 9).

Огляд наукової літератури дає підстави стверджувати про досягнення певного консенсусу відносно того, що форма правління взагалі, а тим більше, конституювання гібридних форм та їх «генетично» зумовлене функціонування відіграють значну роль у стабільності та життєздатності відповідних політій. Втім, науковий консенсус стосовно визнання вагомості цього інституційного параметру політичної системи лише стимулює дискусії довкола недоліків та переваг кожного з чистих типів чи їх питомої ваги у певному змішаному варіанті як на академічному, так і на експертно-прикладному рівні.

Особливість вітчизняних реалій полягає у тому, що коливання між домінуванням у політичній системі президента, з одного боку, та посиленням ролі парламенту – з іншого, здійснюються історично одночасно у майже автономних одна від одної сферах фахового обговорення та «натурних польових випробувань»: маючи чимало матеріалу

для аналізу отриманого досвіду функціонування запроваджених варіантів, ми все одно спостерігаємо «зачароване коло» під час чергової спроби «конституційного налаштування». Так, починаючи зі змін до Конституції УРСР у 1992 р. та у подальшому Конституційний договір 1995 р. і Конституція України в редакції 1996 р. передбачали змішаний форму правління, але з визначальним впливом президента на виконавчу гілку влади, що, згідно з типологією М. Шугарта та Дж. Кері, кваліфікується як президентсько-парламентський тип напівпрезидентської моделі (Shugart & Carey 1992: 23-24). Запроваджені у 2004 році після «Помаранчевої революції» зміни до Основного закону, послабивши інститут президентства, трансформували українську владну модель у інший варіант напівпрезидентства – прем'єр-президентську форму, але рішення Конституційного Суду України 30.09.2010р. відновило президентсько-парламентську систему зразка 1996 р. Втім, після подій «Майдану 2.0.», 21 лютого 2014 р. парламентом знову було відновлено Конституцію редакції 2004 р. і посилено власну роль в політичній системі. Це конституційно-інституційне посилення представницької влади значною мірою було знівельовано у політичний спосіб – після переконливої перемоги В. Зеленського у президентській кампанії в квітні 2019 р. та вдалої конвертації його електоральної підтримки у формування пропрезидентської монобільшості на дострокових парламентських виборах липня 2019 р. в експертному та політичному середовищі наголошували на запровадженні де-факто

президентської¹ або навіть суперпрезидентської моделі². Однак стрімке падіння рейтингів як самого В. Зеленського, так і його партії, що вбачається як з відомостей поширюваних в ЗМІ соціологічних досліджень, так і результатів зіставлення рівнів електоральної підтримки президентської і парламентської кампанії 2019 р. з прогнозованими результатами представників партії «Слуга народу» на місцевих виборах 2020 р., а також непоодинокі випадки публічного підтвердження ідеологічної фрагментації однопартійної більшості у Верховній Раді, очікувано породило зацікавленість в інституційному посиленні президентської влади безвідносно до рівня парламентської підтримки³.

З наведеного історичного екскурсу можна бачити, що посилення влади парламенту у політичній системі України синхронізовано з масштабними політичними кризами та протестами проти персоніфікованої влади президента та його оточення (їх делегітимацією), що узгоджується із результатами дисертаційного дослідження Г. Сасин (Сасин 2015: 70, 96-99, 126, 127, 131, 146). Своєю чергою імовірність концентрації влади довкола посади президента значною мірою узалежнена від стилю управління та особистих якостей і інтенцій керманіча держави (наочним порівнянням є президентство В. Ющенка та В. Януковича), якого можуть не стримати формальні інституційні обмеження конституційного розподілу гілок влади. Мінливий, персоніфікований та вочевидь кон'юнктурний характер таких коливань, на наш погляд, є достатньою та переконливою причиною продовжити фахове обговорення проблематики вибору і імплементації розглядуваних елементів інституційного дизайну.

Наукова розвідка окресленої сфери представляє інтерес як для закордонних учених, серед яких можна відмітити Т. Чжун-Хсієнга, Т. Седеліуса, А. Степана й Е. Сулеймана, В. Ю-Шана, С. Ліпсета, А. Лейпхарта, Д. Горовіца, так і для таких вітчизняних фахівців, як: К. Бабенко,

¹ Див. <https://prm.ua/zelenskiy-de-fakto-stav-glavoyu-vikonavchoyi-vladi-eks-zastupnik-glavi-tsvk/ra>
<https://www.radiosvoboda.org/a/30154037.html>

² <https://prm.ua/ru/petr-poroshenko-yavlyaetsya-oppozitsionnyim-liderom-kotoryiy-meshaet-ustanovleniyu-avtoritarnogo-rezhima-kostinskiy/>

³ <https://apnews.com.ua/ru/news/u-zelenskogo-podderzhali-prezidentskuiu-formu-pravleniya-v-ukraine/>

О. Зазнаєв, В. Крейденко, Р. Мартинюк, І. Сало, С. Серьогіна, М. Ставнійчук та інших. Втім, огляд останніх публікацій українських дослідників показує, що питання обрання прийнятної форми правління і подальшого комплексного функціонування цього елементу політичної системи у сукупності з її іншими складовими розглядається, переважно, під таким кутом зору: систематизації і типології державного правління (Литвин 2018), транзитивних процесів та порівняльного регіоналізму (Лясота 2019: 58-63), встановлення в Україні режиму делегативної демократії (Romanuk 2020: 15-21) чи механізму усунення дуалізму влади та конфлікту легітимностей і подвійного впливу на виконавчу вертикаль (Коліух 2019: 176-180).

Проте, не менш актуальним викликом для сьогодення вважаємо проблематику взаємозв'язку запровадження певного типу форми правління та ефективності комплексу політико-інституційних заходів консолідації розколотого суспільства у запропонованому нами розумінні цього стану (Попков 2018: 94-95). Наразі застосовність такої дефініції до теперішньої ситуації в Україні зумовлено триваючим збройним конфліктом на Донбасі та незрозуміло невизначеною стратегією його реінтеграції в політико-правовий та соціально-економічний простір держави на фоні суперечливих дій і заяв довкола Мінських домовленостей та їх виконання. Таким чином, у якості мети статті формулюємо окреслення вимог до форми правління, бажаної з точки зору інтересів встановлення і підтримання довготривалого і стабільного громадського миру, що органічно пов'язано із нашими дослідженнями інших аспектів політико-інституційної консолідації (Попков 2018а, 2018б).

Визначений контекст наукової розвідки зумовлює звернення до напрацювань двох основних конкуруючих концепцій консолідації: консоціальної (співсуспільної) демократії, запропонованої А. Лейпхартом та інтегративної моделі Д. Горовіца. Позиція А. Лейпхарта відносно форми правління, що допускає як парламентську, так і президентську модель (Wolff 2011:172), на перший погляд, видається більш гнучкою, ніж бачення Д. Горовіца, який схильється до останнього варіанту. Втім, обрання президентоналізму за співсуспільною концепцією не впливає на необхідність конституювання ключового елементу моделі – «великої коаліції», що набуватиме в такому випадку фор-

мат «президент – дорадчий орган при ньому». На наш погляд, через очевидну неспівмірність легальних статусів елементів такої конструкції остання перебуватиме під постійним ризиком деградації коаліційної угоди, збереження якої може гарантуватися: підтримкою «дорадчим органом», що представляє інтереси іншої, порівняно із ідентичною належністю президента, етнічної групи (або груп) свого авторитету та здатності впливати на політику президентської вертикалі через постійний «напівмобілізований стан» своєї етнічної групи, або законодавчим встановленням повноважень такого органу в обсязі, що забезпечують його придатність бути ефективним стримувачем/балансиром президентської влади.

Зрозуміло, що у першому випадку крихка рівновага розколотого суспільства іманентно передбачає збереження і підтримання політизації етнічності, а отже, – не усуває причин розгортання конфлікту. У другому випадку орган перестає бути «дорадчим», але тоді важко говорити про збереження президентської форми правління, з притаманній їй концентрацією виконавчої влади. Певно, що статус адекватного балансиру природно покласти в такому разі на парламент.

Дотримуємося думки, що атрибутивність переваги президентського режиму, на запровадженні якого для досягнення мети консолідації суспільства наполягає Д. Горвіц, які полягають у прагненні конституювати інститут влади, що має бути надполітикумом і через свою рівновіддаленість від еліт сегментів, безсторонність у міжсегментних конфліктах і здатність їх подолати за допомогою ресурсів підконтрольної виконавчої вертикалі гарантувати єдність і стабільність гетерогенної системи «соціумполітія», видається дещо переоціненою, принаймні, на етапі запровадження такої моделі в період гострої фази суспільного конфлікту, адже:

по-перше, не слід забувати, що особа, яка займатиме посаду президента із значними повноваженнями, сама по собі належить до певного сегмента розколотого суспільства та/або безвідносно від ступеня поміркованості артикульованих чи навіть дійсних її політичних поглядів, буде асоційована із таким сегментом в очах інших. Таким чином, цілком очікувана атмосфера взаємної недовіри між сегментами у стані конфлікту зумовлює виправдані побоювання щодо ймовірного використання у протистоянні владного ресурсу інституту президенства у

разі зайняття цієї посади представником «не своєї» ідентичної групи. У світлі такого застереження чи не єдиним варіантом, коли президентська форма правління може сприйматися адекватним «миротворчого» інституційного дизайну, є ситуація наявності третьої сторони, яка б могла бути гарантом дотримання угод між двома конфліктуючими політичними групами. Згідно з цією логікою, президентом має бути представник групи, що не втягнута (є нейтральною) в протистояння інших груп поліетнічної держави, а тому як «незалежна третя сила» потенційно придатний виконувати функцію арбітра-гаранта. Водночас гарантія є ефективною та переконливою для кожного з таборів протистояння, коли вона спирається на силу примусу, щонайменші вимоги до розмірності якої (насамперед, чисельність представників такої нейтральної колективної ідентичності) відповідатиме правилу «золотої акції» – перехід на бік або підтримка цією гарантійною силою одного з таборів очевидно визначатиме переможця збройного конфлікту;

по-друге, оскільки одноосібний обраний президент, незалежно від ступеня поміркованості/центричності його політики, об'єктивно не може втілювати у собі принцип пропорційного представництва всіх сегментів гетерогенного соціуму, природно, що певна компенсація для таких сегментів може відбуватися за рахунок контролю або значного впливу на парламент через присутність своїх партій. Через те, що значні повноваження президента вимагають більшої легітимності, і як наслідок, переважно всенародного обрання, важко уявити ситуацію, за якої певний сегмент гетерогенного соціуму, з яким асоціюється переможець президентської кампанії, не буде мати відповідного представництва і в парламенті. Таким чином, кадрові «компенсаторні» можливості президентської моделі для інших сегментів розколотого суспільства обмежені лише частиною мандатів у легіслатурі, що будуть «не зайняті» пропрезидентськими парламентарями, а тому можуть виявитися недостатніми для забезпечення пропорційного розподілу політичної влади. Водночас, не виключається ситуація, коли парламент і президент уособлюють опозиційні один до одного сили, що можна було спостерігати в США на прикладі стосунків нижньої палати парламенту, контрольованій демократичною партією, і президента-республіканця Д. Трампа та переважно пропрезидентського Сенату впродовж всієї

його каденції. У такому разі президентська модель у розколотому суспільстві, що не має авторитетних і дієвих інституційних механізмів врегулювання кризи (оскільки розкол відбувся, то старі інститути «не впоралися», тоді як нові перебувають на стадії імплементації) через фіксовані терміни повноважень президента і парламенту, поділ виконавчої та законодавчої влади, що виражається у відсутності у парламенту права висловлювати недовіру уряду, а у президента – права розпуску парламенту, здатна перетворити кризи між двома гілками влади у нерозв'язні і створити ситуації взаємоблокування;

по-третє, якщо припустити, що для функціонування президентського режиму існує необхідне співвідношення чисельності конфліктуючих та нейтральної етнічних груп, про яке ми вказували в першому застереженні, та/або вдалося забезпечити баланс між достатністю «компенсаційних квот» політичних посад для належного представництва конфліктуючих сегментів і недопущенням ризиків взаємоблокування гілок влади, зазначених в межах другого застереження, то президентська модель стикнеться з наступним істотним викликом. Ми вважаємо, що переслідуючи мету ефективності функціонування політичної системи, з одного боку, та усунення ризиків відновлення і ескалації громадянського конфлікту, – з іншого, президентський режим з великою вірогідністю може трансформуватися в автократію, що підтверджується сучасними дослідження М. Корпіджа (Corpedge 2017) та узгоджується зі спостереженнями української дослідниці М. Шаповаленко (Шаповаленко 2020: 8-15). Своєрідне «виправдування» такої трансформації влади президента узгоджується з емпіричними спостереженнями групи дослідників, згідно якими виявляється більша схильність до відновлення війни серед постконфліктних демократій – 62%, тоді як за жорсткого авторитаризму ризик відновлення конфлікту становить 24,6% (Collier, Hoefler & Söderbom 2006: 10).

Сформульовані нами загальні застереження щодо прийнятності президентської моделі в якості одного з елементів інституційного механізму консолідації розколотого суспільства перекликаються з результатами порівняльного аналізу систем парламентаризму і президентського правління, представленими Х. Лінцем ще у 1990 р. Так, у статті «Небезпеки президентства» ним були визначені такі «слабкі місця» президентської

форми (Linz 1990).

По-перше, парадокс суміщення спрямованості системи на утворення сильної і стабільної виконавчої влади та одночасне визнання загроз її персоніфікації та концентрації через встановлення заборони переобрання. Очевидно, що зворотною стороною існування такого виправданого запобіжника є унеможливлення безперервного продовження каденції популярного і ефективного політика, а відтак – виникнення загрози наступництва збалансованого політичного курсу, який витримав перевірку часом та асоціюється з конкретною особистістю на посаді очільника держави.

По-друге, система реалізує принцип «переможець отримує все», адже, на думку Х. Лінца, «переконаність у володінні незалежною владою і підтримкою народу може дати президенту відчуття сили, навіть коли він представляє інтереси незначної кількості політичних партій», а тому посилює ризики протистояння з опозиційним парламентом. І це додатково загострюється жорсткими строками каденції президента, впродовж якої політичні сили чітко розподілені на переможців і переможених.

По-третє, взаємовиключність політичної природи інституту президента: голова держави та представник всього народу, з одного боку, але й представник і провідник певного політичного курсу – з іншого. Вчений наголошує, що така подвійність може призвести до «виникнення хибних уявлень і підміни «народу» в цілому групою своїх прихильників. При цьому є небезпека, що президент буде розглядати свою політику як відображення народної волі, а політику своїх опонентів – як злі підступи, спрямовані на захист вузьких інтересів. Звичайно, подібне ототожнення лідера і народу має деякий популістський відтінок і може навіть стати джерелом сили. Разом із тим це також може призвести до відмови визнати обмеження свого мандата, на який явна більшість, не кажучи вже про просту більшість, може спиратися як на демократичну основу проведення в життя своєї програми».

По-четверте, відсутність гнучкості в постійно змінюваних умовах, що дослідником пов'язується зі складністю дочасної зміни президента у випадку втрати ним довіри своєї партії чи народу через складний, невизначений і тривалий процес імпічменту. Політолог вказує на ризикованість застосування цього законного методу відсторонення президента від влади у разі його «войовничої налаштованості», оскільки

це призведе до мобілізації прихильників таборів протистояння та загострення кризи, який політичні лідери навряд чи зможуть вирішити самостійно. Вчений вважає, що у такому разі політичні лідери «змушені будуть звернутися або загрожувати звернутися до народу або до таких недемократичних установ, як суди, або в крайньому випадку до військових... І те, що за парламентської системи правління було б урядовою кризою, за президентської – може перетворитися у загальну кризу режиму» (Linz 1990: 65).

Захищаючи президентську модель як ефективний інституційний механізм консолідації розколотого суспільства, Д. Горовіц висловив низку критичних зауважень до аналізу Х. Лінца: обмежена універсальність тверджень, оскільки «вони ґрунтуються на ретельно відібраних практичних прикладах, що мають відношення до окремих регіонів, в основному до Латинської Америки»; в основу покладені «механістичні, мало не карикатурні погляди на президентську владу»; припущення наявності «певної процедури обрання президента, яка не обов'язково є кращою»; ігнорування функцій, «які президент, який обирається через окремі вибори, може виконувати в розділеному суспільстві» (Hogowitz 1990: 74).

Проте, заперечуючи універсальність узагальнення свого опонента, Д. Горовіц так само наводить «ретельно відібрані практичні приклади» – досвід Нігерії та Шрі-Ланки. При цьому в обох випадках певна стабілізація політики та неостаточне врегулювання громадянського конфлікту базувалася на військовій перемозі проурядових сил над повсталими етнічними озброєними угрупованнями під час тривалої кривавої війни. Фактично, можна говорити про позадемократичне подолання конфлікту і запровадження у кращому випадку постконфліктного⁴ «режиму контролю» з надією на його поступову трансформацію демократичної спрямованості.

Також вважаємо неприйнятним у

⁴Сепаратистські політичні рухи, жорсткість придушення опозиційних до центрального уряду сил та теракти, що досі має місце в цих країнах, свідчать, скоріше, про прогрес за «кількісними» ознаками порівняно із попередньою військовою фазою, аніж про «якісну» зміни способу забезпечення консолідації суспільства та єдності політики.

запропонованому Д. Горовіцем контексті порівняння президентських режимів Чілі та США: досвід функціонування президентської моделі в останньому випадку виправдано відкинутий Х. Лінцем як «виняток», адже у розглядуваний вченими період США не можна віднести до прикладу розколотого суспільства у нашому розумінні.

Відмічаючи влучність аргументу автора інтегративного підходу до несумісності тез Х. Лінца про побудову президентської моделі за принципом «переможець отримує все», з одного боку, і «суперечність між виконавчою та законодавчою владою у разі, особливо якщо ці дві гілки контролюються різними партіями» (Hogowitz 1990: 75), вважаємо спробу Д. Горовіца у такий спосіб обґрунтовувати внутрішню логічну суперечність в позиції прибічників парламентської системи дещо маніпулятивною. Так, повертаючись до сформульованих нами вище другого та третього власних загальних застережень відносно прийнятності президентської моделі, можна побачити, що сценарії «взаємного блокування гілок влади» та «переможець отримує все» у розколотому суспільстві слід розглядати як альтернативні та здатні перетворюватись один в одного без фіксації на збалансованому/поміркованому варіанті за відсутності ідеальної умови імплементації, визначеної у першому застереженні – домінування в державі нейтральної до сторін протистояння етнічної групи, представником якої і обирається президент.

Водночас важко не погодитися із зауваженням Д. Горовіца про неприйнятність «засудження будь-якого окремого державного інституту» поза «аналізом всієї сукупності інститутів, що пропонуються для тієї чи іншої країни», маючи на увазі відмічений ученим взаємозв'язок партійної системи США та процедури обрання президента в цій державі з федералізмом. Узагальнюючи продемонстрований політологом на прикладі США підхід, повністю поділяємо його погляд про необхідність комплексного врахування взаємодії та взаємозалежності у функціонуванні таких параметрів політичної системи, як форма правління, територіальний устрій та виборча система при формулюванні рецептів запровадження політико-інституційних механізмів консолідації розколотого суспільства.

Слушним є і висновок Д. Горовіца про те, що переважна більшість критичних зауважень Х. Лінца відносно президентської форми правління зумовлені гіпотезою про обов'язковість обрання президента «за

принципом відносної більшості (перший, хто досяг фінішу) або мажоритарним принципом, який передбачає, у разі необхідності, можливості другого туру» (Horowitz 1990: 75). Вчений наполягає, що «в розділеному суспільстві президентів слід обирати за іншим принципом – таким, що може забезпечити широку розподілену підтримку обраного президента», адже «становище, в якому переможець отримує все, є похідним від типу виборчої системи, а не абстрактного інституту президентства» (Horowitz 1990: 76).

На нашу думку, комплексний погляд на проблематику конституювання інституту президента у розколотому суспільстві має враховувати справедливе зауваження К. Поппера про те, що на місце запитання «Хто має керувати?» слід поставити інше запитання: «Як нам слід організувати політичні установи, щоби погані або некомпетентні правителі не завдали занадто великої шкоди?» (Поппер 1992 :160-161). Розвиваючи під таким кутом зору підхід Д. Горовіца, фактично спрямований на деполітизацію етнічного виміру у функціонуванні інституту президента за допомогою способу його обрання з урахуванням сутності наведених вище чотирьох «слабких місць» президентської моделі, виокремлених нами з аналізу Х. Лінца, вважаємо, що вагомим кроком в напрямку забезпечення здатності обраного президента гарантувати дотримання інституційних міжетнічних угод та громадянського миру є подолання дуалістичності президентської влади.

Так, тією мірою, якою президент наділяється певними функціями в сфері управління і поточної політики (участь у формуванні органів виконавчої влади, наявність подвійної підзвітності/ підпорядкованості уряду як перед президентом, так і парламентом, декларування і втілення певного внутрішньополітичного курсу, асоційованого з певною партією чи навіть коаліцією партій тощо) він стає активним учасником/гравцем на політичному полі разом із іншими акторами, що артикують інтереси сторін суспільного конфлікту. Очевидно, що гравець не може бути одночасно арбітром гри, а сторона із певним власним інтересом – суддею у спорі інших зацікавлених сторін. Арбітр або суддя є фігурою, яка стоїть над інтересами сторін, переслідуючи лише одну мету – справедливе вирішення конфлікту. Для нього природна нейтральність.

Таким чином, за сучасних умов виборної і тимчасової, а тому завжди кон'юнктурної постаті президента, на відміну від спадкової та довічної влади монарха, посилення позиції президента за рахунок збільшення його фактичних (наприклад, за рахунок контролю уряду і урядової політики через пропрезидентську коаліцію в парламенті) чи юридичних (через безпосереднє конституційне закріплення) повноважень у виконавчій гілці влади не тільки підвищує ризики «вождизму» (претензія на квазісимволізм короля), але й автоматично зменшує спроможність президента позиціонувати себе і реально бути гарантом дотримання прав і інтересів (інституційних міжсегментних угод) для всього населення розколотої країни.

На наш погляд, інститут президента дійсно здатен виконувати позитивну функцію ефективного гаранта соціального миру у державі лише за одночасних умов обрання на цю посаду за правилом максимальної розподіленої підтримки та наділення цієї посади повноваженнями лише і виключно голови держави – особи, яка символізує єдність політичної нації безвідносно до етнічної належності своїх громадян, для чого має опікуватися тільки питаннями суверенітету зовні держави та дотриманням конституційного ладу в середині її. Зрозуміло, що належне виконання цих функцій передбачає надання президенту ефективних інструментів, конкретний перелік яких (конституційні повноваження) може бути різним залежно від специфіки ситуації у розглядуваній державі та існуючих політичних традицій (а отже, становить об'єкт подальших наукових досліджень в окресленому нами напрямку). Втім, поза всякого сумніву, обов'язковим елементом такого інструментарію має бути повний контроль і підпорядкованість всіх збройних сил (у тому числі, тих формувань, які за усталеною світовою практикою можуть застосовуватися в середині держави і без запровадження військового стану – на кшталт національної гвардії чи внутрішніх військ). Така силова складова нейтрального інституту влади, який за своєю природою являтиме собою самостійну охоронювальну гілку поза класичним розподілом на законодавчу, виконавчу і судову, дозволить відігравати роль внутрішнього миротворця, надаючи гарантії безпеки сторонами протистояння через свій позаполітичний статус. У цій тезі ми можемо спиратися на приклади виконання військовими ролі стабілізатора

політичної системи у разі виходу політичної боротьби, у тому числі – і під впливом зовнішніх сил, за межі механізмів її легального здійснення в Єгипті у 2011р., Тайланді у 2014р., Лівані з 1991р. Своєю чергою, слабкість і ризики забезпечення військової гарантії стійкого громадянського миру полягають саме в активному долученні керівництва збройних сил до політичного процесу в якості самостійного інтересанта. Конституювання окремої охоронювальної гілки влади, символізованої президентом, який чітко відокремлений від поточного політичного управління, вважаємо запобіжником перетворення військових у гравця із самостійними амбіціями на отримання та утримання виконавчої чи законодавчої влади у позадемократичний спосіб. Якоюсь мірою це нагадує підхід power dividing Ф. Рьодера (Roeder 2003, 2012), але замість гарантій від окупаційної влади передбачає збереження суверенітету та використання внутрішніх ресурсів політії.

У найширшому розумінні президент має бути сконцентрований на неухильному дотриманні досягнутої і втіленої в конституції держави суспільної угоди про правила спільного проживання в її межах всіх етнічних, лінгвістичних та конфесійних колективних ідентичностей, і, виконуючи роль «суперконсерватора», не повинен мати ніяких активних повноважень з ініціації змін чи їх проведенні до конституції, в тому числі – і права законодавчої ініціативи. Дотримуємося думки, що цілком достатніми та адекватними повноваженнями президента – гаранта «статус-кво» у законодавчій сфері має бути право вето та ініціації перевірки конституційності ухвалених парламентом законів.

Зважаючи на висловлені нами застереження відносно сутності і меж повноважень президента у розколотому суспільстві, користуючись матрицею М. Шугарта відносно розмежування парламентських та президентських систем за критеріями витоків виконавчої влади (електорат або парламент) і відповідальності її голови перед парламентом (Shugart 2005:326), маємо визнати, що рекомендація Д. Горовіца із запровадження президентської форми правління видається неприйнятною, але це жодною мірою не знецінює міркувань цього політолога стосовно способу обрання президента.

ЛІТЕРАТУРА

Elgie, R. 2011. "Semi-presidentialism: An increasingly common constitutional choice". In:

Semi-presidentialism and democracy / R. Elgie, S. Moestrup, Y. Wu (eds). L.: Palgrave Macmillan: 1-20.

Shugart, M.S., Carey, J.M. 1992. *Presidents and assemblies: Constitutional design and electoral dynamics*. Cambridge: Cambridge university press. 332 p.

Сасин, Г.В. 2015. *Обґрунтування типу революції в транзитному суспільстві на прикладі України*. Дис. ... канд. політ. н. : 23.00.02. Львів.

Литвин, В. 2018. *Атрибути та різновиди напівпрезидентської системи правління в Європі: інституційно-процесуальний і політично-поведінковий аспекти: монографія*. Львів: Львівський національний університет імені Івана Франка.

Лясота, А.Є. 2019. "Основні фактори політичної нестабільності перехідних систем із позиції компаративного регіоналізму", *Регіональні студії* 16: 58-63.

Romanyuk, O. 2020. "Delegative Democracy: Concepts and Ukrainian Realities", *Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна. Серія "Питання політології"* 37:15-21.

Колух, В.В. 2019. "Парламентська республіка в Україні: перспективи й перешкоди", *Вісник НТУУ "КПІ". Політологія. Соціологія. Право* 3(43): 176-180. URL: <http://visnyk-prp.kpi.ua/article/view/198128/198373>.

Попков, Д.О. 2018. "Розколоте суспільство: пропозиції до операціоналізації терміна", *Вісник НТУУ "КПІ" Політологія. Соціологія. Право* 3(39): 90-95.

Попков, Д.О. 2018а. "Засади функціонування виборчої системи як чинник консенсусу в розколотому суспільстві", *Вісник ХНУ імені В. Н. Каразіна. Серія "Питання політології"* 33: 74-80.

Попков, Д.О. 2018б. "Обґрунтування засад побудови консенсусно-орієнтованої виборчої системи", *Регіональні студії* 5: 38-45.

Wolff, S. 2011. "Managing ethno-national conflict: Towards an analytical framework", *Commonwealth & Comparative Politics* 49(2): 162-195.

Coppedge, M. 2017. "Eroding Regimes: What, Where, and When?" *V-Dem Working Paper*. 57 URL:https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=3066677

Шаповаленко, М. 2020. "У пошуках нового авторитаризму в умовах геополітичної турбулентності", *Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна. Серія "Питання політології"* 37: 8-15.

Collier P., Hoeffler A., Söderbom M. 2006. "Post-conflict risks", *Centre for the study of African economies WPS*, 12.

URL:<http://www.csa.e.ox.ac.uk/workingpapers/pdfs/2006-12text.pdf>

- Linz, J. 1990. "The Perils of Presidentialism", *Journal of Democracy* 1(1): 51-69.
- Horowitz, D. 1990. "Comparing Democratic Systems", *Journal of Democracy* 1(4): 73-79.
- Поппер, К. 1992. *Открытое общество и его враги. В 2 т. Т. 1: Чары Платона*; пер. с англ., под ред. В. Н. Садовского. М.: Феникс.
- Roeder, P.G. 2003. "Clash of civilizations and escalation of domestic ethnopolitical conflicts", *Comparative political studies* 36(5): 509-540.
- Roeder, P.G. 2012. "Power Dividing: The Multiple Majorities Approach", in: *Conflict Management in Divided Societies: Theories and Practice* / S. Wolff and C. Yakinthou (eds.). Abingdon, Oxon: Routledge: 66-83.
- Shugart, M. 2005. "Semi-presidential Systems: Dual Executive and Mixed Authority Patterns", *French politics* 3(3): 323-351.
- http://visnyk-ppsp.kpi.ua/article/view/198128/1983 73 (in Ukrainian).
- Popkov, D.O. 2018. "A divided society: proposals for the operationalization of the term", *Visnyk of NTUU KPI. Series: Political Science, Sociology. Law* 3(39): 90-95 (in Ukrainian).
- Popkov, D.O. 2018. "Principles of functioning of the electoral system as a factor of consensus in a divided society", *The Journal of V. N. Karazin Kharkiv National University. Series: Issues of Political Science* 33: 74-80 (in Ukrainian).
- Popkov, D.O. 2018. "Substantiation of the Principles of Building a Consensus-Oriented Electoral System", *Regional Studies* 15: 38-45 (in Ukrainian).
- Wolff, S. 2011. "Managing ethno-national conflict: Towards an analytical framework", *Commonwealth & Comparative Politics*. 49(2): 162-195.
- Coppedge, M. 2017. "Eroding Regimes: What, Where, and When?" *V-Dem Working Paper 57* URL:https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=3066677
- Shapovalenko, M. 2020. "Searching for new authoritarianism in the conditions of geopolitical turbulence", *The Journal of V. N. Karazin Kharkiv National University. Series: Issues of Political Science* 37: 8-15 (in Ukrainian).
- Collier P., Hoeffler A., Söderbom M. 2006. "Post-conflict risks", *Centre for the study of African economies WPS*, 12. URL: <http://www.csae.ox.ac.uk/workingpapers/pdfs/2006-12text.pdf>
- Linz, J. 1990. "The Perils of Presidentialism", *Journal of Democracy*, 1(1): 51-69.
- Horowitz, D. 1990. "Comparing Democratic Systems", *Journal of Democracy* 1(4): 73-79.
- Popper, K. 1992. *The open society and its enemies. In 2 volumes. T. 1: The Spell of Plato*. Moscow: Feniks (in Russian).
- Roeder, P.G. 2003. "Clash of civilizations and escalation of domestic ethnopolitical conflicts", *Comparative Political Studies* 36 (5): 509-540.
- Roeder, P.G. 2012. "Power Dividing: The Multiple Majorities Approach", in: S. Wolff and C. Yakinthou (eds.) *Conflict Management in Divided Societies: Theories and Practice*, Abingdon, Oxon: Routledge: 66-83.
- Shugart, M. 2005. "Semi-presidential Systems: Dual Executive and Mixed Authority Patterns", *French Politics* 3(3): 323-351.

REFERENCES

Elgie, R. 2011. "Semi-presidentialism: An increasingly common constitutional choice", In: *Semi-presidentialism and democracy* / R. Elgie, S. Moestrup, Y. Wu (eds.). L.: Palgrave Macmillan: 1-20.

Shugart, M.S., Carey, J.M. 1992. *Presidents and assemblies: Constitutional design and electoral dynamics*. Cambridge: Cambridge university press. 332 p.

Sasin, G.V. 2015. *Substantiation of the Type of Revolutions in the Transit Society on the Example of Ukraine*. Dis. ... cand. political science.: 23.00.02. Lviv (in Ukrainian).

Litvin, V. 2018. *Attributes and Varieties of the Semi-Presidential System of Government in Europe: Institutional-Procedural and Political-Behavioral Aspects: Monograph*. Львів: Ivan Franko National University of Lviv (in Ukrainian).

Lyasota, A.Є. 2019. "The main factors of political instability of transitional systems from the standpoint of comparative regionalism", *Regional Studies* 16: 58-63 (in Ukrainian).

Romanyuk, O. 2020. "Delegative Democracy: Concepts and Ukrainian Realities", *The Journal of V. N. Karazin Kharkiv National University. Series: Issues of Political Science* 37:15-21 (in Ukrainian).

Kolyuh, V. V. 2019. "Parliamentary Republic in Ukraine: Prospects and Obstacles", *Visnyk of NTUU KPI. Series: Political Science, Sociology. Law* 3(43): 176-180. URL: